

Vana anatoomikum 200 – ühe hoone ajaloost

Hillar Palamets – ajaloolane

Genius loci

Igal kultuuriloolisel paigal on oma vaim. *Genius loci* – nagu ütlesid vanad roomlased. On oma vaim ka Tartu Toomemäel, eelkõige sellel osal, kus juba kaks aastasada asub anatoomikum. Algul militaarne, hiljem meditsiiniline *genius*. Saab näha, mida 21. sajand toob.

Esialgu öeldi *Anatomische Theater*. Siis lühemalt – anatoomikum, siis juba vana anatoomikum, sest Savi, nüüdse nimega Näituse tänava algusesse ehitati ülikoolile hoone, mida võinuks küll nimetada füsioloogikumiks, kuid tartlased hakkasid seda kutsuma uueks anatoomikumiks.

Keskajal oli vana anatoomikumi (VA) alal piiskopilinnuse eelväli. All, vetest uhtud jäärakus vallikraav, samas lähedal Toomevärav. 17. sajandi 2. poolel, kui Rootsi võimud hakkasid Toomele bastione püstitama, sai see paik kuningas Karl Gustavi bastioni kohaks. Püsis sellisena Põhjasõjast kuni 18. sajandi lõpuni, mil Tartu kustutati kindlustatud linnade nimekirjast ja Paul I kinkis 1798. a hüljatud kindluse ala rajatavale Läänemere-provintside protestantlikule ülikoolile.

Ülikoolil tuli nüüd otsustada, mida keiserliku kingitusega peale hakata. Arvamisi oli mitmeid. Kas mitte ehitada Toomemäele ülikooli keskus, nii et peahoone vaataks uhkelt alla jõeorgu jäävale linnale? Või jagada välja professoritele ehituskruuntideks eramute ning nende juurde kuuluvate aedade tarvis? Või muuta avalikuks pargiks, kuhu mahuksid suurkooli õppe- ja teadushooned?

Teadagi, milline neist kavadest realiseerus. Üksteise järel kerkisid Toomele anatoomikum, toomkiriku kooriosa ehitati ümber raamatukoguks, kunagine kasarm-laatsaret kliinikuks ja 1810. a valmis observatoorium – Tartu tähetorn. Anatoomikumi ja kliiniku vahele, kohale, kus praegu on naistekliinik, rajati ülikooli majandusõu: väike

kivimaja, selle juurde tallid tööhobustele, puukuur ja tuletõrjevahendite hoiukoht. Tulekahjud olid tolleaegse ahikütte juures sagedased ja ohtlikud. Seda oli Tartu 1775. a hiid tulekahju näol juba kogunud. Viimasena sellest ehitusperioodist valmis 1821. a Toomele astronoomiaprofessori elumaja.

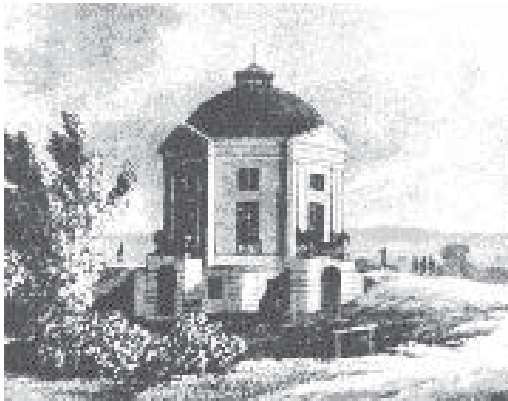
Arhitektuuriajaloolane Niina Raid kirjeldab Karl Gustavi bastioni tippu püstitatud ja 1805. a kasutusele võetud anatoomikumi kui mahult kõige väiksemat, välimuselt aga kõige kaunimat ülikooli uute hoonete seas. Hoone kujutas endast nelinurksel alusel paiknevat ja kupliga kaetud ümarehitust – rotundi. Soklikorruksel asusid prepareerimis- ja abiruumid. Rotundi mahtus kõrge, amfiteatrikujuliselt asetatud istmetega loengusaal. Kupli ülaosas olevatest akendest – laternast, nagu öeldi – langes päevavalgus alla ruumi.

Paljud antiikarhitektuurile omased detailid muutsid tarbeehituse kuidagi pidulikuks, mausoleumi-taoliseks. Kuplisaali 8 süvendisse oli ülikooli esimene joonistusõpetaja K. A. Senff maalitud hallides toonides (*grisaille* tehnikas) embleemid, mis hiljem jäid lubjakatte alla. Saali toetas 8 dooria stiilis sammast. Ruumi võitmiseks on need eemaldatud. Kuna Toomepargi puud olid 19. sajandi alguses veel õige madalad, siis aitas see tornina mõjuval kaunil hoonel eriti esile tõusta.

Anatoomikumi lähedale lasi Krause püstitada veel väikese luukambri ja garnisoni kunagise võlvitud sepikoja ehitada ümber surnukuuriks. Kõik see kokku oligi 19. sajandi alguse *Anatomische Theater*.

Arhitekt Krause meenutustest

Äsja esimeseks rektoriks valitud G. F. Parroti kälimees, Riia lähedal väikest mõisa majandav nii agronoomia- kui arhitektuurihuvidega Johann Wilhelm Krause nägi taas ülikoolilinnaks saanud

Vana anatoomikum 1805

1825–1827 ehitati rotundi juurde poolkaarekujulised tiibhooned

1856–1860 lisati tiibhoonetele nurgaehtised, millega hoone omandas tänapäevani säilinud ilme

Tartu 1803. a veebruaris. Kõpses keskeas 45aastasele mehele jättis Emajõe-linn üpris armetu mulje. Varemgi kirja pandud mälestustes mainis Krause, et esinduslikke hooneid oli linnas õige vähe valmis, enamasti neid alles ehitati. „Toomemäel olid ainult vana toomkiriku varemed, kasarm

umbes 150 mehele ning sõjavaruks koor; igivana kelder oli rügemendi sepapajaks; väljaehitamata muldvallid, kraav ja välikindlustused olid üldkasutatavaks linna karjamaaks, igaüks pani sinna prügi maha ja tõi sealt oma äranägemise järgi liiva või head aiavulda. Maa-ala oli täiuslik näide, milleni viib rüüstamine, perehetaolek ning mõistmatu omavoli, ning seda veel sellise linna lähedal, mille elanikud, eriti valitsev kiht, pretendeerisid haridusele ning maitsele. Ja siia pidi tulema *alma mater*. Koha vaesuse tõttu puudusid ehitamiseks vajalikud vahendid, neid tuli hankida kaugelt, varem olid nii linn kui ka maa ülikooli rajamisele kaasa aidanud, nüüd seevastu olid arusaamad teised: tema arvelt võis kasu lõigata ja päris kenasti, mida peenemalt spekulatsioon oli lühikese aja jooksul välja arendatud. Linn ja maa, aadlik ja käsitöölaine kruvisid kõiki hindu üha kõrgemale ning isegi talumees õppis tüssamise vigurid õige varsti ära. Peagi hakkas kehtima põhimõte: ahaa, ülikoolirahvas pole aadlikud, keiser annab neile lõualõksutamise eest nii ohtrasti, järelikult võime ka meie neilt ohtrasti võtta, kuna ju meie peame selle keisrile muretsema“ (1).

Rektor Parroti toetusel kutsuti Krause 1803. a kevadel ülikooli arhitektiks, ühteaegu põllumajanduse, tehnoloogia ja tsiviilehituskunsti professoriks. Õppetööst oli ta esimesed 5 aastat vaba, et saaks kogu jõu pühendada suurkooli hoonete kiirele projekteerimisele ja ehitustööde juhtimisele. Aastatel 1803–1812 oli Krause ülikooli ehituskomitee ja Toomemäe istutuskomisjoni esimees. Ülikool tunnustas tehtut – 1812. a valiti Krause Tartu ülikooli audoktoriks, kuigi tal puudus lõpetatud kõrgem haridus ja teaduslik kraad.

Siinkohal ei saa jätta märkimata Krause häid abilisid, sest tal endal ehitustöö osas praktilised kogemused nappisid. Need olid 18. sajandi lõpul Kielist Tartusse tulnud müürseppadest ehitusmeistrid vennad Kranhalsid. Eelkõige vanem vend Johann Adolf Siegfried Gabriel Kranhals, kes Krause sõbrana oli 1803.–1839. a ülikooli ehitusjuht ja eestöoline, Toomemäe kliiniku projekteerija ning peahoone vundamendi ning keeruka keldrikorruse rajaja.

Kohalike ehitusettevõtjate suhtes oli Krause õige kriitiline, iseloomustades neid väga kalli rahvana, kes soovib mäkerdust võimalikult kiiresti üle anda, pidamata silmas hoone otstarbekust ja tellija huve.

Neli esimest maja, mille püstitamisega kõige kiirem oli, olid peahoone – kapitaalne ja esinduslik rajatis, mille valmimiseks kulus aastaid –, raamatu-koguhoone, kliinik ja eelkõige anatoomikum. Anatoomiaprofessor Heinrich Friedrich Isenflamm pidas loenguid ja lahkas seni laipu juuksur Drevingi eramajas, mis praeguseni püsib Senffi treppide ülemise otsa lähedal Struve t 2.

Nõukogu liikmete meditsiiniprofessorite D. G. Balki ja arstiteaduskonna esimese dekaani M. E. Styxi korraldusel alustatigi 1803. a 8. juunil anatoomikumi vundamendi rajamist. "Peaaegu kogu vajaminev puit tuli kohale toimetada Venemaalt üle Peipsi, kõik rauatooted Peterburist," meenutab Krause. Aga juba 1804. a sai anatoomikum katuse alla ja anti valmishitusena 1805. a septembris anatoomia, füsioloogia ja kohtuarstiteaduse professorile H. F. Isenflammile üle.

Muide, Krause nimetab teda Isenflamm-Ingriimiks, tõlkes siis Vihavimmaks, kuna mõlemad mehed olid anatoomikumi ehitamise käigus pööranud põhjalikult tülli. Kaasaegsete iseloomustuste järgi olnud prof Isenflamm lõbus, vaimuerk ja teadusele piiritult andunud mees. Ilmselt sai tüli põhjuseks asjaolu, et Krause pidas anatoomikumi projekteerimisel silmas esmajoones esteetilis-arhitektuurilist aspekti, Isenflamm aga teaduslik-pedagoogilist, sest temal ja ta kolleegidel tuli ju selles nii väljast kui seest omapärase ning kaunis rotundis hakata tohtreid koolitama ja teadustööd tegema. Ja selleks võis uus hoone tunduda mitmeti kitsa ning ebasobivana. Tõsi, rotundi amfiteatrina ehitatud auditorium võimaldas tudengitel hästi jälgida nii lahkamisi kui ka tol ajal veel narkoosita tehtavaid operatsioone. Ainult et üliõpilaste arv kasvav üle ootuste kiiresti, seda just Napoleoni sõdade aegu, kui armee vajas suurel hulgal sõjaväearste.

Kui taasavatud suurkooli algusaastatel moodustasid meedikud vaid 16% üliõpilaskonnast, siis peagi oli neid juba 1/3, et ületada 1830. aastate

1. poolel 50% piir. Teiste sõnadega, pisut vähem kui 600st Tartu üliõpilasest õppis meditsiini enam kui 300, kusjuures kõik nad alustasid anatoomiast ja anatoomikumist. Väitekirjade kaitsmise osas on statistika veelgi veenvam: arstiteaduskond andis doktorikraadidest kindlalt lõviosa, vähemalt 75–80%, aastatel 1821–1830 koguni uskumatu tunduva 99,1% ehk absoluutarvudes 117st kaitsitud väitekirjast kuulus arstiteaduskonnale 116 ja ajaloo-keeleteaduskonnale 1. Ülejäänud kahele fakulteedile ei ühtegi.

Anatoomikum saab juurdeehitused

Pole siis ime, et Krausel tuli projekteerida rotundile külge kahekorruselised poolkaarjad tiibhooned, mis valmisid aastatel 1825–1827. Nüüd said avaramad ruumid anatoomia-, füsioloogia- jt kateedrid, kus leidis koht ka õppevahenditele ja anatoomiliste ning patoloogiliste preparaatide kogudele.

Aga egas anatoomia üksi, tiibhoonetes leidsid töökoha ka dieetika, farmakoloogia, meditsiinajaloo, füsioloogia, patoloogia ning semiootika kateeder (teatavasti nimetati semiootikaks teadust haiguste tunnustest). Nendestki ruumidest ei piisanud, nii et 1846. a Tartus tööle asunud farmakoloogiaprofessor Rudolph Richard Buchheimil tuli sisustada maailma esimene eksperimentaal-farmakoloogia laboratoorium oma Lille tänava maja keldrikorrusel. Seda nii teadustöö kui ka üliõpilaste õpetamise tarvis. 1855. a saavutas ta ülikooli juhtkonnalt nõusoleku ja sai raha anatoomikumile veel ühe juurdeehituse lisaamiseks. 1856.–1860. a pikendatigi ülikooli tolleaegse arhitekti Karl Rathausi projekti järgi anatoomikumi, nii et hoone põhiplaan omandas hoburauakujulise ringhoovi kuju. Selle ühte tiiba asutas R. Buchheim 1860. a farmakoloogiainstituudi – jälle esimese seda laadi asutuse maailmas – ning pälvis tiibehitustööde juhtimise eest eripreemia, 1932. a aga vana anatoomikumi seinale Rahvusvahelise Farmakoloogide Seltsi annetusest pronksbareljeefi – Tartu ainsa ainult ladinakeelse tekstiga mälestustahvli, mis püsib seal praeguseni.

Kunstiajaloolased aga kurvastasid: Rathaus olevat oma Krause-stiilist hälbinud juurdeehitusega rikkunud ansambli klassitsistlikku ilu. Etteulatuvad tiibhooned suruvad rotundi tagaplaanile, nii et tekkis eklektilise dekooriga uus arhitektuuriline kompositsioon.

Kui 1886.–1887. a püstitati ülikooli arhitekti Reinhold Gulekese projekti järgi nn uus anatoomikum, vabanesid VAs mitmed ruumid kohtumediitsiini ja hügieeni instituudi tarvis. 1889. a sügisel alustaski hügieeniinstituut seal tööd. Järgmisel aastal paigutas maailmakuulsa nimega äsja Tartusse anatoomia kateedri etteotsa tulnud August Rauber anatoomiatiiva alumisele korrusele enda loodud anatoomiamuuseumi, mille kogusid ja eksponaate ta eestlasest preparaatori Aleksander Reinvaldi oskuslikul abil usinalt täiendas. Hiljem paigutati see muuseum korrus kõrgemale. Muide, Rauber juhatas anatoomia kateedrit 25 aastat, Reinvald oli ülikooli teenistuses 49 aastat, kuni surmani 1930. a 70 aasta vanuses. Omamoodi rekordid.

Juurdeehitused ei lahendanud aga VA probleeme. Ruumid olid niisked, seinad pragunesid. 1896. a otsustas ülikooli suur nõukogu hoone ümber ehitada või püstitada hoopis uus. Lubadus jäi aga täitmata – tähelepanu ja rahad läksid Maarjamõisa kliinikutele. Hiljemgi tehti mitmeid plaane ja projekte, kuid lõpuks realiseerus praegune, arvult kuues.

1909. a esitas Rauber omapoolse ettekujutuse: VA jäägu pärast põhjalikku ümberehitamist ainult anatoomiainstituudile ja kavandatavale antropoloogiasstituudile. Mõlema tiiva otstesse kerkigu aga uued hooned histoloogia ning patoloogilise anatoomia, samuti operatiivkirurgia ja kohtumediitsiini instituudile (Viktor Kalnini andmed, 1966).

Anatoomikumi hoone oli küll vana, aga visa. 1941. a juulis sai ta ülikooli Toomel olnud hoonetest Punaarmee suurtükivõlli kõige rohkem pihta – 5 mürsutabamust (võrdluseks: uus anatoomikum 2, tähetorn 2, sisehaiguste kliinik 1). Õnneks ei tekkinud kahjutuld, tsariaegsed müürid panid kolmetolliste lõhkemisele hästi vastu ja see võimaldas peagi purustused parandada. Küll said kantada VA läheduses ja mujalgi kasvavad Toome

põlispuid, mille tüved ja oksad panid mürsud, enne kui need hooneteni jõudsid, plahvatama.

1965. a hilissügisel, mõni aeg enne suurtulekahju peahoones, puhkes kahjutuli VAs. Tuletõrje jõudis kiiresti kohale ja suurem kahju hoiti ära. 20. sajandi lõpul köeti meie juubelihooone ahje sinna sisse surutud suurte elektriküttekehadega ning tänu nendele vähenes tunduvalt tulekahjuoht, kuigi neid oli esialgu küllaltki kummaline vaadata.

Meenutuskilde juubilarhoonest

Meie suurtulekahju 350. aastapäeva tähistamise aegu, ja mõnevõrra hiljemgi, tuli käesoleva artikli autoril nii õppejõududelt kui ka tudengitelt koguda suulisi mälestusi nende tudengipõlve, õpingute ja olme, õppejõudude ja üldse noorusaegse elu kohta. Meenutustes mainiti paljusid õppehooneid, kõige sagedamini aga vana anatoomikumi. Oli see ju esimene paik, kus tulevased tohtrid puutusid lähemalt oma erialaga kokku. Aga esimene mulje nagu esimene armastuski jätab inimese teadvusesse eriti sügava jälje. Sedavõrd tugeva, et kunagi ammu lõpetanud kursuste kokkutulekud algavad ikka nostalgiahõngulise kogunemisega vana anatoomikumi ringauditooriumis koos traditsioonilise küsimusega: "Poisid (*respective* tüdrukud), kas mäletate...?!"

Valisin kimbukese meenutuskilde erinevate lendude stuudiumi algusest, aga ka hilisemast tööst meie juubilarhoones. Peamiselt sellised seiku, mis ametlikes paberites ei kajastu, on aga omamoodi õpetlikud nooremale põlvkonnale ja kurbröömsad vanematele meedikutele.

Dotsent Selma Laanes (üliõpilane 1930. aastatel, lõpetas arstiteaduskonna 1940. a)

Anatoomiat luges meile prof Emil Weinberg. Tema loengud olid pandud hommikule kell 8 ja kestsid ainult ühe tunni. Osavõtt loengutest oli hea. Kõik üliõpilased ei mahtunud ringistmetele, hilinejatel tuli koht sisse võtta aknalaual. Nüüd on üks istmerida juurde ehitatud.

Mulle sai osaks see õnnetus, et kukkusin kaks korda anatoomiaeksamil läbi. Teist korda reedel,

15. mail. Ma ei teadnud küllaldase detailsusega mingeid ajuganglione ja tuumasid. Meil läks sel päeval eksamile 15 üliõpilast ja ükski neist ei teinud anatoomiaeksamit ära. Lõpus astus professor eksamiruumist välja ja pahandas: "Mis asja te tulete eksamile niisugusel õnnetul reedesel päeval, kus kõik läbi kukuvad."

Tuli kogu suvi veel anatoomiat õppida, et sügisel juba komisjoni ees kolmas kord proovida. Aga oli teada, et professor Weinbergi juures polnud veel keegi komisjonieksamil läbi saanud.

Millega meie tüdrukud anatoomia eksamil alati läbi kukkusid, olid need anatoomilised preparaadid, mis praegugi veel ilutsevad VA klaaskappides. Meile ei toodud neid kunagi välja, et saaksime neid lähemalt uurida. Aga eksamil küsiti just neid kapipreparaate. Nende abil selekteeriti III kursusele pääsejate hulgast välja eelkõige tüdrukud, sest konkurss oli ikkagi 6 inimest kohale.

Mõni päev enne komisjonieksamit sain kokku ühe meessoost kaasvõitlejaga, kellelt kuulsin, et kapipreparaate saab lähemalt uurida ja isegi käes hoida. Selleks on vaja preparaator Mišale – jutt on Mihhail Sirelist – viia pudel konjakit ja siis avanesid kõigi kappide ukсед. Poisid olla enne eksamit just nii teinud.

Andsin kaasvõitlejale raha, ta viis konjakipudeli Mišale ja leppis kokku, mis ööl ma pääsen anatoomikumis kapipreparaatidele ligi. Päeval või ka õhtul ei saanud seda toimingut ette võtta – professor võis peale sattuda. Nii läksingi ühel ööl pärast kella 12 kaasvõitlejaga anatoomikumi. Miša avas kõigi kappide ukсед ja võttis välja preparaate purgid. Sortisime need kõik läbi. Kus vaja, andis Miša veel täiendavaid seletusi, nii et preparaadid said selgeks. Teooria oli mul pärast kolmekordset õppimist niigi peas, nii et mäletan anatoomia kursust praeguseni.

Komisjonieksami sooritasin väga hästi, aga õpinguraamatusse kirjutati vaid "*sufficit*", mis tundus mulle ülekohtusena. Hiljem selgitati, et neile, kes kolmandat korda eksamile tulevad, ei saa kuidagi üle rahuldava panna. Selline olevat juba akadeemiline traditsioon.

Professor Kadri Gross (üliõpilane 1944–1950)

1944/45. aastal raskendasid õppetööd eelkõige külmad ruumid, mille kütmiseks tuli meil teinekord endalgi käed külge lüüa. Eriti külm oli VAs. Histoloogiapraktikumides istusime ikka palitutes, kuid käed kippusid kohmetama ja hingeaur takistas mikroskopeerimist.

Kõige raskemateks õppeaineteks esimestel kursustel peeti anatoomiat ja histoloogiat. Anatoomia-praktikumide läbiviimist takistas prepareerimiseks sobivate laipade vähesus. Olemasolevad laibad olid viimaseni ära kasutatud. Õppevahendeid oli üldse vähe. Teinekord ei jätkunud isegi luid anatoomia õppimiseks. Ei aidanud muu, kui läksime tüdrukutega surnuaiale ja palusime kalmistuvahti, et ta annaks meile õppimiseks inimluid, tingimusel, et toome need korralikult tagasi. Ja seda lubadust me ka pidasime. Vanad, kava aega liivases maas lebanud luud aitasid meid õppimisel tublisti, eriti kui kõrval oli Rauberi-Kopschi saksakeelne anatoomiaatlas. Neid atlaseid liikus sõjajärgsetel aastatel üliõpilaste hulgas päris arvukalt. Pärast eksami sooritamist andsime atlase edasi nooremattel kursustel õppijatele.

Väljalangevus oli suur. 1944. a hilissügisel võeti meid esimesele kursusele peaaegu 200. Anatoomia ja histoloogiaga langes palju välja või jäi kursust kordama, nii et kui lõpetasime, oli meid vaid 65 ringis ja nendestki vaid paarkümmend, kes olid läinud iga aastaga kursuselt kursusele.

Guido Arro (üliõpilane 1945–1951)

Talvise anatoomikumis õppimine ei olnud kuigi mõnus. Kui ruumid ilmselgelt liiga külmad olid, tuli organiseerida poisid puid saagima ja halgudeks lõhkuma. Kütteks olid maja taga kahemeetrised toored haavapropsid. Kuidas oleks nendega ilma meesüliõpilaste kehalise tööta pidanud ruume kütma, see mulle selgeks ei saanudki. Nii käis anatoomia õppimine vaheldumisi puusaagimisega. Kui halud said üles kantud, korraldas kütmist anatoomikumi kõige tähtsam mees laborant Miša, kes oli selles ametis olnud enne ja oli veel aastakümneid

pärast meid. Tema teadis, millist ahju kütta ja kui palju puid võib ahju panna, ilma et seda lõhki kütaks. Kõige tähtsam oli ta selle pärast, et tema valduses olid kondid ja usaldusliku läbisaamise korral oli võimalik luu paariks päevaks ka koju saada, et õppida mugavamates tingimustes.

Tudengitel polnud anatoomikumi kütmine ainus majandustöodes osalemine. Meid rakendati aegajalt ka laadimis- ja transporditöödel. Kui saabus mingi vagun ülikooli kaubaga, mida oli vaja kiiresti tühjendada, siis saadeti ikka appi meie kursuse poisid. Oli ju arstiteaduskonna I kursuse ülikoolis suurim ja selline, kus naisüliõpilaste kõrval õppis ka mehi. Talvel saadeti 3 rühma Tartust välja sügavas lumes virnastatud propse vagunitesse laadima. Töövahendite ja toidumoonata. Sügisel olid väiksemad rühmad Peipsi rannal propse lotjadele laadimas, mida puksiir siis Emajõe sadamani venitas.

Roman Tsurenkov (arstiteaduskonna tudeng 1946–1952)

Unustamatud mälestused on jäänud paljudest toleaegsetest õppejõududest. Õpetasid meid ju mitmed vanad professorid, kõik omamoodi isiksused Eesti-aegsest Tartu ülikoolist.

Meenub Eduard Aunap, kes kiskus hirmsasti suitsu ja seetõttu põdes kroonilist bronhiiti. Tuli loengut pidama, kõhis ja kõneles vaheldumisi, nii et esialgu ei saanud me professori jutust midagi aru. Pikapeale aga harjusime ja asi paranes.

1947. a oli meie grupile määratud histoloogia kohustuslik konsultatsioon just jõuluõhtule. Grupp on kenasti kohal. Tuleb Aunap ja ütleb: "Mina ei ole niisugusel päeval kunagi tööd teinud." Tal oli kaasa võetud pann ja verivorstid. Pani vorstid pannile, lükkas panni äsjakõetud ahju ja peagi sõime kõik koos neid vorste ja ajasime mõnusat juttu. See toimus 1947. a 24. detsembril VAs histoloogia kateedris.

Aunap nõudis, et kui vaatasid praktikumis mikroskoobi all preparaate, siis tuli nähtu korralikult üles joonistada. Minu joonistused tulid välja õige viletsad. Aunap astub mulle selja taha, vaatab korra mikroskoopi, siis joonistusi ja küsib: "Mis junnid täil siin on?" Ja hõikab Kreisi nimelisele laborandile

"Kräis! Pange sellele ja sellele kirja noll!", ja kui neid "nolle" kogunes kolm või enam, siis ei võetud arvestusele, eksamist kõnelemata.

Dotsent Arne Lepp (üliõpilane 1948–1953)

Anatoomia õppejõud dotsent Valter Pärtelpoeg oli üliõpilaste hulgas hästi populaarne. Esmakursuslastele jätsid tema loengud väga sügava mulje, sest ta rääkis ja joonistas hästi kiiresti ning segaselt. Aga mida segasem, seda targem tundub jutt noortele. Vaimustudes aimest, läks tal teinekord süsteem kaduma. Ta võis pikalt ja laialt arutleda mõne detaili ümber, jutustada reisimuljeid Saksamaalt ja Prantsusmaalt või rääkida koguni prantsuse keeles, et demonstreerida, kui elegantne keel see on.

Alati pidas ta loenguid peast. Mingit konsepti või kirjalikke märkmeid ei kasutanud. Üliõpilasi üllatas, et Pärtelpoeg oskas tahvlile joonistada mõlema käega korraga. (Muide, sedasama suutis ka professor Aunap.) Tal oli pealagi paljas, ja kui ta loenguhuos juhtus kriidise käega üle pealae tõmbama, siis ilmusid sinna värvilised viirud. Teinekord ilmusid need ka tema roosadele põskedele.

Anatoomikumi kojamehel Kikkal oli valge kits, kel oli komme patseerida mööda maja ringi. Kord kevadel, kui sooja ilmaga ukсед olid valla, tuli kits mööda keerdreppi teisele korrusele ja seal edasi rotundi loengusaali. Läheneb loengut pidavale Pärtelpojale, tõuseb jalgadega kateedri alumisele astmele ja uudistab dotsenti. Pärtel vehib käega kitse suunas: mine ära, mine ometi ära... Kits saab aga asjast niimoodi aru, et temaga tahetakse mängida, ja puksib vastu. Lõpuks võtab keegi lähedal istunud maatüdrukust tudeng loomakesel sarvest ja talutab selle auditooriumist välja. Kitsel jalad jonnakalt sirgu, lausa lohiseb järele, aga välja ta saadi.

Dotsent Ela Lepp (üliõpilane 1946–1952)

Mis selles ajaloolises õppehoones praegu, s.o 1993. a sügisel asub? Kui seista rotundi ees, näoga maja poole, siis paremat kätt alumisel korrusel on kohtuarstiteaduse õppetool koos lahangukambriga. Selle otsa jääb topograafilise anatoomia õppetool.

Nende kohal olev 2. korrus on anatoomia instituudi päralt. Keskel asub ringauditoorium. Ilmselt sama sisustusega, mis oli juba 19. sajandi alguses. Ainult klaastahvel ja selle konstruktsioon on uuemad. Vasakusse tiiba jäävad histoloogia õppetool ja farmakoloogia instituut. Nii et selles majas on põhiliselt propedeutilisi ehk prekliinilisi aineid õpetavad arstiteaduskonna allüksused. Nende ainetega peab tulevane tohter hästi kursis olema, enne kui ta kliinikusse haigete juurde pääseb. Ainult kaht nendest põhiainetest – füsioloogiat ja patoloogilist anatoomiat – õpetatakse mujal, uues anatoomikumis.

Mõnikord küsitakse – kas VAs kummitab? Miljöö peaks küll lausa meelitama kummitusi siin tegutsema. Siiani ei ole küll keegi meist ühtegi kummitust näinud või kuulnud. Tõsi küll, mõnikord kuuled, kuidas tühjas ruumis kukub mingi ese põrandale ja veereb kõrnal Vallikraavi tänava poole. Aga sellelgi on täiesti ratsionaalse seletus – vana maja on lihtsalt sinnapoole kaldu. Kui mõni raskem veoauto mööda sõidab, siis hakkab hoone veidi värisema. Aga mitte rohkem.

Küll oleme hädas olnud joomavendadega, kes tulevad siia oma tulevast surnukeha hea raha eest ülikoolile müüma. Tavaliselt saadetakse nad ilma pikemata minema – mingit laipade ostmist ei toimu. Meenub selline episood. Tuleb linna peal tuntud lilla näoga tinakajooja ja tahab oma keha ära müüa. Mehed otsustavad pisut nalja teha ja kutsuvad ta üles praktikumisaali. Enne tuleb ikka kaup üle vaadata, egas me ülikoolile kui riigiasutusele niisama osta saal! Võta aga ülakeha lahti ja heida siia lauale pikali.

Kirjandus

1. Mälestusi Tartu Ülikoolist 17.–19. sajandil. Tallinn: 1986.

Aga laud on roostevabast terasest, keskel veel pikkupidi madal õnarus. Käega katsudeski on metall külma, mis siis veel kui palja kehaga sellele heita. Näeme, et mehel on hästi ebamugav. Lõdiseb üle kere. Aga viinahimu on siiski nii suur, et ronib metall-lauale ja heidab selili. Siis võtab prosektor vooliku, millega neid lahkamislaudu puhastati ja laseb mehele paraaja sortsu külma vett kõhu peale. Nüüd ei pea napsivend enam vastu, karjatab ja kargab püsti. “No näed ise, et sa ei kõlba meile laibaks,” ütleb prosektor selle peale, “anatoomikumil peavad olema igati korras surnukehad, sul on aga närvid läbi.” Kõlab anekdoodina, aga oma tõetera on selles olemas.

Valter Pärtelpoeg kõneles vabalt eesti, vene, saksa ja prantsuse keelt. Oli kiindunud oma erialasse ja üldse loodusesse. Õpetas ka oma kolleege ja üliõpilasi loodustundma ning armastama. Mükoloogina armastas ta lausa kirglikult seeni. Ikka ütles: “Tohter peab seeni tundma”. Millegipärast põlgas ta kukeseeni. “Pähh... kukeseen. Mis see ka on. Lõikan parem kummivooliku otsast tükikese ja praen. Maitse on sama.”

Loed neid meenutuskilde ja mõtled: võib-olla, et vastabki tõele 19. sajandi anatoomide pisut ülemäära enesekindlalt kõlanud sentents “*Extra anatomicum non est vita. Si est vita, non est ita!*”. Mis maakeelde ümberpanduna kõlab: väljaspool anatoomikumi ei ole elu. Ja kui ongi, siis ei ole see suurem asi.

Summary

The Old Anatomical Theatre 200: history of the building

Tartu University was founded in 1632. However, the 17th century its functioning was interrupted many times due to wars. The Old Anatomical Theatre is the first building erected specially for the Faculty of Medicine for the purpose teaching it was opened in 1805 i.e. 200 years ago. Being situated on Toome Hill in the centre of the old town, it is an important symbol for the university for the town and for entire Estonian medicine.

The central part of the building - *theatrum anatomicum* - a rotunda of a circular basic plan with a classicistic dome, standing on an elevated foundation, was constructed in 1803 - 1805, designed by Johann Wilhem Krause. In 1825 - 1827 semi-arched wings were added the rotunda.

In 1856 - 1860 rectangular extensions were added to the wings and the building acquired its present day appearance. Standing on the Swedish king Karl Gustav's bastion, the Old Anatomical Theatre has brought great fame and honour to Tartu University in the course of time.

This building has played a role in the renown and individuality of numerous scientists.

Karl Friedrich Burdach was the professor of anatomy, physiology and forensic medicine in Tartu University in 1811 - 1814. He discovered the connection between the brain and the cerebellum: well known are the epo-

nymy fasciulus cuneatus Burdachi and nucleus cuneatus Burdachi.

Marthin Heinrich Rathke was the professor of physiology, pathology and semiotics in Tartu University in 1828 - 1835. All medical doctors in the world know saccus hypophysialis Rathke, and trabeculae carneae Rathke in the ventricles of the heart.

Rudolf Richard Buchheim, professor of pharmacology of Tartu University in 1849 - 1867, established the first experimental laboratory of pharmacology in the world in Tartu. He worked out a new classification of drugs based on their chemical effects, which is used even today.

August Rauber, a professor of anatomy of Tartu University 1890 - 1915 is the author of a famous handbook of human anatomy. This handbook has been the first source of medical knowledge for many generations of Estonian doctors.

In the Old Anatomical Theatre, lecturers of anatomy, histology, pharmacology, forensic medicine and other specialities have consistently and professionally laying the foundation for the development of Estonian medicine. All currently working physicians, and pharmacists, graduates of the University of Tartu, have received instruction in this building of the Faculty of Medicine.

After the completion of the Biomedicum in 1999, the Old Anatomical Theatre lost its function as school building and has been used for storing historical artefacts.